

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Агробіологічний факультет
Кафедра садівництва ім. проф. В.Л.Симиренка

В.М. Меженський, Л.О. Меженська

**СИСТЕМАТИКА
І КЛАСИФІКАЦІЯ
ПЛОДОВИХ
КУЛЬТУР**

Навчальний посібник

Київ
Видавництво Ліра-К
2019

УДК 582:001.4: 634.1/7
М 43

Затверджено до друку Вченою радою
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
протокол № 4 від 28 листопада 2018 р.

Автори:

Меженський Володимир Миколайович, професор кафедри садівництва
ім. проф. В.Л. Симиренка НУБіП України, доктор с.-г. наук, ст. наук. спів-
робітник;

Меженська Людмила Олексіївна, доцент кафедри ботаніки, кандидат
біологічних наук, доцент

Рецензенти:

Мельник С.І., директор Українського інституту експертизи сортів рос-
лин, доктор економічних наук, професор;

Кондратенко Т.С., професор кафедри садівництва ім. проф. В.Л. Сими-
ренка НУБіП України, доктор с.-г. наук, професор кафедри садівництва

Шелепов В.В., головний науковий співробітник відділу науково-
методичної роботи та наукового реферування ННСГБ НААН, доктор с.-г.
наук, професор, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки України

Меженський В.М., Меженська Л.О.

М43 Систематика і класифікація плодових культур: Навч. посібн. /
В.М. Меженський, Л.О. Меженська. К.: Вид-во Ліра-К, 2019. [IV]+599 с.

ISBN 978-617-7748-04-4

У посібнику висвітлено історичні питання розвитку класифікаційних систем плодових культур, упорядковано основні ботанічні, ботаніко-господарчі, господарчі, помологічні та інші системи. Запропоновано номенклатурні новації: *Juglans* subsect. *Trachycaryon* (Dode ex W.E.Manning) Mezhenkyj, comb et stat. nov.; *Malus* subg. *Docynia* (Decaisne) Mezhenkyj, comb et stat. nov.; *Malus delavayi* (Franchet) Mezhenkyj, comb. nov.; *Malus indica* (Wallich) Mezhenkyj, comb. nov.

Навчальний посібник розроблений для підготовки магістрів зі спеціальності 203 "Садівництво та виноградарство" у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Для викладачів та студентів вишів, фахівців у галузі садівництва і ботаніки, садівників-аматорів.

ISBN 978-617-7748-04-4

© Меженський В.М., Меженська Л.О., 2019
© Видавництво Ліра-К, 2019

ВСТУП

Садівництво як специфічна галузь рослинництва та як сільськогосподарська наука має непересічне значення для розвитку економіки і культури України. У НУБіП України здійснюється підготовка магістрів з плодоовочівництва та виноградарства за освітньо-професійною програмою "Садівництво та виноградарство" другого рівня вищої освіти за спеціальністю 203 "Садівництво та виноградарство" у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Навчальні дисципліни "Плодівництво", "Помологія", "Виноградарство", "Малопоширені плодові культури" включають вивчення тем, пов'язаних з класифікацією, виробничо-біологічною й технологічною характеристикою плодових культур.

Спочатку студенти вивчають систематику рослин згідно з навчальною дисципліною "Ботаніка", що дає загальні відомості щодо систематизації рослинного світу. Пізніше вони потребують детальнішого знайомства із садовими рослинами, зокрема групою плодових культур. До фахових компетентностей спеціальності 203 "Садівництво та виноградарство" належить знання на рівні новітніх досягнень, необхідних для дослідницької та/або інноваційної діяльності у галузі садівництва та виноградарства. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати, зокрема, систематичне положення та класифікацію плодових культур.

Даний посібник не має аналогів в країні. Існуючі посібники з плодівництва надають застарілу інформацію щодо ботанічної класифікації, яка кардинально змінилася внаслідок розбудови кладистичної філогенетичної системи APG (група філогенії покритонасінних). Біологи упродовж двохсот років намагалися досягти природної системи. В останню чверть століття в царині систематики рослин відбулася молекулярна революція. Учені з використанням молекулярних послідовностей побудували тисячі філогенетичних дерев тисяч й тисяч різних видів, що дало можливість з'ясувати справжні взаємозв'язки між таксонами різного рівня та побудувати істинне філогенетичне древо. Тепер залишається донести її до студентів.

У двох розділах коротко описано історію розвитку систематики рослин від найдавніших часів до сучасності та садівничих класифікацій. Студентам відкриваються імена багатьох вчених, які плідно

працювали на стезі упорядкування, систематизації та класифікації рослин та плодкових культур.

У розділах з ботанічної класифікації по кожній таксономічній групі, що охоплює певну культуру чи групу культур, наводиться сучасна система певного роду чи таксону підродового рівня та таблиця, що коротко характеризує важливі види щодо номенклатури, їхнього природного ареалу та садівничого використання. Чотири розділу ботанічної класифікації охоплюють основні зерняткові, кісточкові, ягідні та горіхові культури України. З розвитком класифікацій родів плодкових рослин в історичному аспекті та їхніми філогенетичними деревами допитливі студенти можуть ознайомитися в раніше виданій нами монографії "Систематика і класифікація плодкових рослин" (2017).

Розділи з садівничої класифікації надають відомості про найперші спроби систематизувати сорти плодкових культур, насамперед за помологічними ознаками та про сучасні уявлення про еколого-географічні групи сортів й класифікації, що ураховують різноманіття, зумовлене генетичними особливостями. Різні системи класифікації сільськогосподарських культур дозволяють краще зрозуміти різноманітність видів рослин так їхнього використання для людських потреб. Посібник може використовуватися як довідник з різноманітних питань, що виникають перед студентами під час навчання.

На початку кожного підрозділу, присвяченого конкретній таксономічній групі плодкових рослин чи плодovій культурі, наведено ботанічні або помологічні ілюстрації, які повинні привернути увагу студентів до певних видів і культур, навчити розпізнавати їх. Залучення ілюстрацій з провідних флор, атласів, помологій, монографій, виданих у XVII–XXI століттях у різних країнах, наочно демонструє поступ науки й ознайомлює з багатством рослинного світу і прикладними аспектами ботаніки як фундаментальної основи садівництва та розвитком його спеціалізованих напрямків – плодівництва й виноградарства. До кожного розділу наведено контрольні запитання.

Наприкінці дано переліки прізвищ й імен, латинських назв клад і таксонів родового рівня, українських назв плодкових культур та термінів.

ЗМІСТ

ВСТУП	iii
1. БОТАНІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ	1
1.1 Ботанічні класифікації від античності до Карла Ліннея	1
1.2 Розвиток природних класифікацій	9
1.3 Філогенетична кладистика	18
1.4 Ботанічна класифікація плодових рослин України	27
1.5 Морфогенетична класифікація плодів за Зінаїдою Артюшенко та Олександром Федоровим	32
2 БОТАНІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЕРНЯТКОВИХ КУЛЬТУР	35
2.1 Яблуня	35
2.2 Груша	45
2.3 Айва; яблунеайва; грушоайва; айвогруша	51
2.4 Японська айва	54
2.5 Глід	57
2.6 Аронія; горобиноаронія; ароніарія	79
2.7 Берека	84
2.8 Горобина	86
2.9 Арія; боркгаузенія; гетлундія; карпатія; майовскія; нормеєра; арієгруша	91
2.10 Великоплода горобина	103
2.11 Гірська арія	105
2.12 Мушмула; чишкоглід; глодомушмула	107
2.13 Садова ірга; іргогоробина	110
2.14 Японська мушмула	115
3 БОТАНІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КІСТОЧКОВИХ КУЛЬТУР	118
3.1 Слива	118
3.2 Абрикоса й абрикосослива	124
3.3 Бросквина й нектарина	127
3.4 Вишня й черешня	130
3.5 Черемха	135

3.6 Дерен	139
3.7 Зизиф	144
3.8 Калина	148
3.9 Бузина	152
3.10 Маслина	155
4 БОТАНІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЯГІДНИХ КУЛЬТУР ТА ВИНОГРАДУ	160
4.1 Виноград	160
4.2 Порічки	167
4.3 Смородина	172
4.4 Золотисті порічки	175
4.5 Агрус	177
4.6 Суниці	182
4.7 Ожина; ожиниомалина	186
4.8 Малина	196
4.9 Шипшина	201
4.10 Лохина	205
4.11 Чорниця	207
4.12 Американська лохина	210
4.13 Брусниця	213
4.14 Журавлина	215
4.15 Актинідія	217
4.16 Ківі	220
4.17 Жимолость	223
4.18 Щець (обліпіха)	226
4.19 Маслинка	229
4.20 Шефердія	232
4.21 Гранатник	234
4.22 Ака (фейхоа)	236
4.23 Хурма	238
4.24 Азиміна	243
4.25 Смоковниця	245
4.26 Шовковиця	248
4.27 Барбарис	251

4.28 Магонія	255
4.29 Лимонник	259
4.30 Повій	262
4.31 Цитрина	265
5 БОТАНІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ГОРІХОВИХ КУЛЬТУР	277
5.1 Горіх	277
5.2 Карія	281
5.3 Ліщина	285
5.4 Каштан	289
5.5 Мигдаль	292
6 ГОСПОДАРСЬКІ КЛАСИФІКАЦІЇ ПЛОДОВИХ КУЛЬТУР	297
6.1 Історія садівничих класифікацій	297
6.2 Сільськогосподарська класифікація культур	314
6.3 Класифікація сільськогосподарських культур за Бен Бареем	318
6.4 Класифікація ІСС	320
6.5 Класифікація плодів культур за Ліберті Бейлі	325
6.6 Класифікація плодів культур за Вільямом Чандлером	330
6.7 Садівнича класифікація рослин за Джулзом Дженіком	331
6.8 Класифікація плодів рослин за Олександром Драгавцевим	333
6.9 Класифікація плодів культур за типом плода за Іриною Ігнат'євою	335
6.10 Господарсько-ботанічна класифікація плодів культур за Володимиром Меженським	336
6.11 Дескриптори	346
6.12 Класифікація УДК	350
7 САДІВНИЧІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЕРНЯТКОВИХ КУЛЬТУР	363
7.1 Садівничі класифікації яблук	363
7.2 Садівничі класифікації груші	382
7.3 Садівничі класифікації айви	390

8 САДІВНИЧІ КЛАСИФІКАЦІЇ КІСТОЧКОВИХ КУЛЬТУР	395
8.1 Садівничі класифікації сливи	395
8.2 Садівничі класифікації абрикоси	410
8.3 Садівничі класифікації бросквини й нектарини	422
8.4 Садівничі класифікації вишні й черешні	437
9 САДІВНИЧІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЯГІДНИХ КУЛЬТУР ТА ВИНОГРАДУ	445
9.1 Садівничі класифікації винограду	445
9.2 Садівничі класифікації порічок і смородини	483
9.3 Садівничі класифікації агрусу	501
9.4 Садівничі класифікації суниць	507
9.5 Садівничі класифікації малини й ожини	510
9.6 Садівничі класифікації лохинових	514
9.7 Садівничі класифікації хурми	516
9.8 Садівничі класифікації смоковниці	519
9.9 Садівничі класифікації шовковиці	522
9.10 Садівничі класифікації цитринових	524
10 САДІВНИЧІ КЛАСИФІКАЦІЇ ГОРІХОВИХ КУЛЬТУР	530
10.1 Садівничі класифікації волоського горіха	530
10.2 Садівничі класифікації фундука	535
10.3 Садівничі класифікації мигдалю	542
ПОКАЖЧИК ПРІЗВИЩ ТА ІМЕН	545
ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ КЛАД ТА ТАКСОНІВ НАДВИДОВОГО РІВНЯ	556
ПОКАЖЧИК НАЗВ ПЛОДОВИХ КУЛЬТУР ТА ТЕРМІНІВ	571